

Astfel de situații se pot repeta de mai multe ori în viață. În felul acesta iau naștere alternative ale sensului, care se adaugă peste harta inițială, completând-o pe aceasta, făcând un „update” GPS-ului existent. Astfel se obține un model pluristratificat. Achizițiile cele mai recente sunt plasate deasupra, formând harta de sens, în timp ce straturile inferioare sunt accesate mai rar. Identitatea spirituală este astfel un permanent proces de orientare în lumea din jur, cu ajutorul propriului GPS și al hărților sale (page 18 and further).

Prin aceste expuneri centrate pe individ și pe nevoile sale, Rötting își propune nu doar să analizeze un fenomen, ci să contribuie la înțelegerea celor aflați în diferite etape ale căutărilor lor spirituale. O astfel de înțelegere ar diminua potențialul de tensiune și agresivitate de la nivelul societății, precum și gradul de frustrare, și ar oferi celor implicați în pastorație resurse valoroase pentru a ajunge la sufletul celor aparent dezinteresați. Nu în ultimul rând, analiza aduce contribuții importante pentru o mai bună așezare în ecuație a termenilor „spiritualitate” și „religie”, dezvoltând astfel și cadrul teoretic al disciplinei.

Efortul autorului este acela de a demonta mitul recent al opoziției dintre religie și spiritualitate. Pornind de la juxtapunerea termenilor de „religie” și „spiritualitate”, modelul elaborat de Rötting evidențiază interdependența dintre cele două realități, precum și permanenta raportare a fiecăreia dintre ele la corespondența sa. Chiar dacă abordarea poate fi surprinzătoare pentru publicul român, obișnuit să perceapă spiritualitatea ca fiind o componentă centrală a religiei, lectura cărții se recomandă tuturor celor interesați să înțeleagă mai bine atât căutățile semenilor lor și felul în care ajung ele să fie conceptualizate, cât și dinamica din societatea contemporană.

Conf. Dr. Habil. Alina Pătru

Maria Dzielska, *Hypatia din Alexandria: personajul istoric și legenda modernă*, traducere din limba engleză de Ana-Lorina Iacob, ediție îngrijită, cuvânt-înainte și anexă de Dragoș Mîrșanu, Editura Doxologia, 2022, (Colecția *Historia Christiana*) 168 p., ISBN 978-606-9746-48-6

Deopotrivă inteligentă și frumoasă, iar ca atare destinată să producă legende, Hypatia din Alexandria întruchipează *par excellence* „spiritul lui Platon și trupul Afroditei”. Această femeie excepțională s-a născut în Alexandria, în anul 355 d.Hr. și a murit în anul 415 d.Hr. Hypatia este cunoscută publicului larg mai ales prin sfârșitul ei tragic, însă puțini cunosc datele parcursului său biografic și rolul pe care l-a avut în epoca sa. Adevărul istoric nu este întotdeauna conservat atunci când nu face senzație, în timp ce mitul croit în jurul unei persoane se bucură de faimă și este reținut cu ușurință de către posteritate, mai ales atunci când este

transmis prin mijloacele culturii populare, precum literatura, teatrul ori filmul. Lucrarea Mariei Dzielska (clasicist și istoric polonez, 1942-2018)¹ despre Hypatia din Alexandria reușește să se adreseze unui public diversificat: pe de o parte, autoarea prezintă o analiză filologică și istorică, imparțială și ponderată, bazată pe traduceri riguroase și fidele textului original, fără o perspectivă părtinitoare, iar, pe de altă parte, se adresează curioșilor care încă mai caută argumente pentru o anumită ideologie (feminism, anticlericalism, anticreștinism etc.) sau pentru un tip de gândire care amendează comportamentul bigot (de exemplu apărarea științei împotriva religiei, de la Hypatia la epoca Luminilor). Cu certitudine, prima categorie are în fața ei o lucrare bazată pe erudiție și tenacitate în argumentare, iar cea de a doua categorie suferă o dezamăgire, descoperind altă realitate.

Fără a-și propune acest lucru în mod deliberat, Dzielska reușește să elibereze „portretul” Hypatiei confiscat de criticii creștinismului, demonstrând capacitatea de a prezenta adevărul obiectiv al surselor și de a contextualiza fără părtinire contextul politic, social și cultural al secolului al IV-lea. Publicată de Editura Doxologia în cadrul colecției *Historia Christiana*, care se adresează cititorul dornic să exploreze fapte, idei și texte pertinente pentru cunoașterea istoriei creștinismului, cartea *Hypatia din Alexandria: personajul istoric și legenda modernă* ne este prezentată în traducerea atentă și precisă a doamnei Ana-Lorina Iacob și în îngrijirea științifică a lui Dragoș Mîrșanu. Față de ediția originală, editorul realizează o utilă listă cu lucrările de specialitate dedicate subiectului, din 1995, data publicării inițiale, până în prezent, precum și o anexă cu notițe și extrase din izvoarele antice unde găsim referiri la subiectul tratat, fapt ce invită *ad meliora et ad maiora semper*; de asemenea, într-un scurt „Cuvânt-înainte”, ne oferă motivația acestui proiect editorial: „[Hypatia] poate fi considerată de două ori victimă: mai întâi, ca personaj istoric, a fost victima circumstanțelor social-politice și religioase din epocă, iar apoi, din modernitatea timpurie până astăzi, ca personaj reinventat, a fost victima efortului de dezinformare și manipulare făcut de cei interesați să sape la temelia creștinismului, în general, și a Bisericii, în special” (9).

Cartea *Hypatia of Alexandria*² a fost publicată în SUA, în anul 1995, de către Universitatea Harvard și a fost tradusă în numeroase limbi moderne. De-a lungul timpului, cercetarea a fost declarată cea mai bună carte academică în categoria „Filosofie” la *Choice Magazine* și premiată cu titlul de „cartea anului”

¹ Maria Dzielska enjoyed recognition through books published in Polish and then in various modern languages, which is why we would like to mention some major works: *Apollonius din Tyana: legendă și realitate* (Krakow: Krajow, 1983), English edition published in 1986 in Rome, Greek edition published in 2000 in Athens; “Corpus Dionysiacum,” in *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, The Classics of Western Spirituality* (Krakow: Krons, 2021).

² Maria Dzielska, *Hypatia of Alexandria*, adapted and translated from the unpublished manuscript by F. Lyra (Cambridge: Harvard University Press, 1996).

la *American History Book Club*. Cartea este împărțită pe trei paliere ce analizează următoarele aspecte: *Legenda literară a Hypatiei*, *Hypatia și cercul ei* și *Viața și moartea Hypatiei*.

În prima parte, autoarea critică portretizările legendare ale Hypatiei. Relatările legendare au fost create cu mult timp înaintea abordărilor academice despre Hypatia ca profesoară de filosofie. În legende, Hypatia este descrisă ca o „victimă inocentă a fanatismului creștinismului care se năștea atunci” (19). Numeroși autori (ex. John Toland, Voltaire, Henry Fielding, Edward Gibbon, Charles Kingsley, Charles Leconte de Lisle și Carlo Pascal) scriu din varii poziții ideologice despre Hypatia. Ea devine argument pentru ideologiile sexiste, cauză a prăbușirii culturii antice și a dispariției ei, scuza anticlericalilor, icoana agnosticilor și susținătoarea anticreștinismului. Maria Dzielska așază sursele istorice în oglindă cu creionările legendare și caută miezul adevărului istoric și punctul din care începe imaginația. Cu privire la originea legendei (37-45), autoarea dovedește că provine din *Istoria bisericească* scrisă de Socrate Scolasticul în secolul al V-lea. Învinuirea episcopului Chiril, pusă pe seama filosofului neoplatonician Damascius (*Vita Isidori*) este conservată în lexiconul *Suda*.

Cu toate acestea, autoarea noastră admite că este dificil să conturăm profilul Hypatiei doar prin analiza surselor prezentate mai sus. Maria Dzielska, în calitate de istoric și clasicist profesionist, apelează la analiza contextului istoric prin descrierea cercului de apropiați ai Hypatiei în speranța de a afla date noi despre biografia acesteia. O noutate în abordarea acestui subiect, care face din cercetarea autoarei poate cea mai bună și serioasă lucrare despre Hypatia, este prezentarea unui studiu, în partea a doua a cărții, despre ucenicii și apropiații Hypatiei (47-90). Dzielska oferă cheia pentru o imagine mai clară asupra Hypatiei: cele 156 de Scrisori ale lui Synesius din Cyrene. În anul 380 d.Hr., în jurul Hypatiei s-a format un grup de elevi; nu se cunosc date despre toți, însă numele unora dintre ei le aflăm chiar de la cursantul Synesius, care amintește de alți colegi de studiu, cunoscuți sau prieteni de-ai Hypatiei. Synesius a studiat la Alexandria începând cu anul 390, apoi a călătorit la Constantinopol și a revenit în Alexandria pentru diferite perioade, mai lungi sau mai scurte. În tot acest timp, a avut prilejul să stea în preajma profesoarei lui și să-i cunoască pe cursanții și pe viitorii ucenici, care erau mai tineri decât el. Așadar, nu a întrerupt legătura – deopotrivă directă și indirectă – cu Hypatia. Din scrisorile dintre Synesius și Herculianus, care era prietenul și colegul acestuia la cursurile susținute de Hypatia, aceștia își aminteau de minunata lor profesoară, manifestând prin intermediul scrisului o bucurie enormă. Din aceste scrisori aflăm că Hypatia le cerea ucenicilor ei să exerseze arta scrisului și a retoricii. Totodată, protagoniștii scrisorilor își aminteau că aceasta îi cita pe Homer, Aristofan și alți autori greci. Cunoaștem faptul că elevii Hypatiei erau oameni foarte importanți în lumea politică: Herculianus avea cunoștințe în cercurile guvernamentale; Olympius era un latifundiar bogat din Seleucia, iar

un avocat al cărui nume nu îl cunoaștem participa, de asemenea, la cursurile ei. Mai târziu, aflăm că Synesius a ajuns episcop în orașul Ptolemais din Libia, iar Olympius a devenit un creștin capabil să polemizeze cu succes cu eunomienii, care oscila între a duce o viață în lume sau a deveni ascet. O altă epistolă îl prezintă pe un diacon din Școala de cateheză alexandrină, care a participat la cursurile Hypatiei (66). Așadar, apropiații Hypatiei ajung oameni cu poziții importante în stat și Biserică, iar ea se bucură de multă admirație și reprezintă un pol semnificativ de influență.

Autoarea cărții prezintă ipoteza ce susține faptul că Orestes, prefectul augustal al Alexandriei, ar fi participat la cursurile de filozofie susținute de Hypatia. Socrate Scolasticul afirmă că acesta se sfătuia cu Hypatia în ceea ce privește chestiunile politice și administrative: „Oreste era creștin, botezat la Constantinopol de către patriarhul Atticus înainte să fie guvernator al Egiptului” (60). Cert este că Hypatia era iubită de unii intelectuali, politicieni și creștini. De la Synesius aflăm că „cercul” Hypatiei nu era constituit doar ca un spațiu de întâlnire în care se discutau idei sau se practicau exerciții de oratorie, ci era un loc unde, în mediul lor liniștit, ascuns și intim, se problematizau chestiuni etice și religioase. Întâlnirile lor aveau elemente rituale: „e posibil că, pentru a atinge o stare de conștientizare a prezenței perfecțiunii spirituale și divine, ei recitau rugăciuni și cântau imnuri sacre care creau o stare de exaltare emoțională și cognitivă” (89) și, totodată, exista o mare posibilitate ca aceștia să fi studiat și texte de natură creștină, deoarece participanții la cursuri erau creștini și aveau preocupări teologice.

În capitolul a II-lea, după ce prezintă idei și formulări clare despre creștinii botezați care participau la cursuri și despre impactul pe care l-a avut asupra membrilor din Biserică, autoarea nu formulează totuși o concluzie în care să articuleze rolul și impactul pozitiv pe care Hypatia l-a avut asupra creștinilor, teologilor și preoților din Alexandria. *De facto*, cititorul, analizând această parte, va concluziona faptul că Hypatia a fost apropiată de creștinii din Biserică, a trăit și s-a împrietenit cu ei, a format oameni care, mai târziu, pentru valoarea lor, au ajuns chiar conducători bisericești. Din acest punct de vedere, surprindem personalitatea Hypatiei ca nefiind refractară creștinilor, ci constituind chiar un model pentru oamenii educați din vremea ei.

Partea a III-a a cărții, de la început până la sfârșit, dinamitează unele păreri susținute în mod eronat în cercetarea subiectului: Hypatia nu avea nevoie și nici nu putea să părăsească orașul pentru a studia la Atena. Tatăl ei, Theon, un matematician și astronom de renume, a inițiat-o în misterele domeniilor pe care le stăpânea, iar ea ajunge să îl depășește în înțelepciune. Se aduc argumente clare asupra anilor în care a trăit Hypatia: nu s-a născut în anul 370, ci în jurul anului 355, așadar, la momentul morții ei, Hypatia nu avea 20 de ani și nici nu era de 40 de ani, după cum susținea în 1853 Charles Kingsley, în romanul său *Hypatia or*

New Foes with an Old Face, ci aceasta avea 60 de ani când a murit (93). Dacă ar fi avut cunoștință sau, mai degrabă, dacă nu ar fi ignorat această informație oferită de Dzielska în 1996, poate că regizorii filmului *Agora* (2009), Alejandro Amenábar și Mateo Gil s-ar fi aflat într-o dilemă destul de serioasă. Hypatia nu era o tânără frumoasă și atrăgătoare de aproximativ 35 de ani, ci o femeie în vârstă, cu un trup ofilit din cauza vârstei și a căldurii din Egipt.

În continuare, Maria Dzielska arată cum uciderea Hypatiei nu a survenit din cauza unei prejudecăți de natură religioasă – așa cum susțin o mare parte din scriitorii activiști sau oportuniști –, ci în urma unei lupte pentru putere cu valențe diferite, în urma căreia Hypatia a ieșit victimă. Odată cu alegerea lui Chiril în anul 412 în scaunul de patriarh, s-au produs numeroase tulburări și controverse în Alexandria. De pildă, novațienii sunt alungați din oraș, evreii atacă creștinii în adunări publice, iar puterea politică este implicată în aceste conflicte. Evreii incendiază Biserica Sfântului Alexandru, iar episcopul, împreună cu o mulțime de alexandrini, îi izgonește pe evrei din oraș. Economia orașului suferă mult din această cauză, iar prefectul Orestes nu vrea să colaboreze cu patriarhul la insistențele acestuia. Socrate menționează un zvon care circula prin oraș: „Hypatia era leul care stătea în calea împăcării dintre episcop și prefect”. Unii creștini numiți „parabolani” au acționat pentru a anula toate impedimentele ce stau între colaborarea dintre puterea politică și Biserica Alexandrină, sfâșiind-o pe Hypatia în biserica numită Caesarion. Așa cum dovedește autoarea cărții, aplicarea acestor violențe nu a fost realizată de către un grup de monahi, fiindcă există mențiuni ce afirmă că aceștia au fugit din oraș mai înainte (127). Din analiza surselor și a contextului istoric, trebuie să admitem că violențele au fost săvârșite de un grup extremist format din unii dintre „creștinii” Alexandriei, care ascultau înflăcărați predicile episcopului Chiril. Maria Dzielska se pronunță concis și ferm – în modul cu care ne-a obișnuit – asupra implicării lui Chiril în acest eveniment și ia poziție clară față de restul cercetărilor: Chiril nu poate fi scutit de vină, dar nu poate fi responsabil de plănuierea crimei (128). Acuza juridică aclamată pe străzile din Alexandria a fost vrăjitoria. Educația pe care o avea, purtarea elegantă și rafinată, preocuparea pentru studiul misterelor matematice și astronomice, munca depusă pentru diferite proiecte științifice, dedicarea și devotamentul asumat pentru predarea înțelepciunii în cercul ei au generat multă invidie și speculație în jurul ei. Înclinația comportamentală spre a critica și a pune etichete după bunul plac, conform standardelor adesea limitate, și judecarea imediată a oamenilor după propriile noastre opinii generează victime.

În concluzie, această carte, scrisă de o femeie despre altă femeie, este o reușită pentru studiul istoriei, deoarece încearcă să restabilească într-un mod obiectiv adevărul istoric, pentru o postmodernitate care adesea interpretează neautentic sursele. Credem cu fermitate că lucrarea întreprinsă de Maria Dzielska este una curajoasă și este dedicată celor curajoși, de aceea merită un loc special

Recenzii

în bibliotecile cititorilor intrigăți de istoria creștinismului și merită adăugată în lista cărților normative pentru cititorii de teologie, istorie și filozofie. Sperăm ca publicarea ei la Editura Doxologia a Arhiepiscopiei Iașilor să încurajeze dialogul între teologi, istorici, filozofi și clasiști și să contribuie la studierea *sine ira et studio* a surselor antice.

Drd. Toma Gania